

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

19(28)

2019

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

TAUTOS TYRIMŲ IŠTAKOS IR ANTROPOLOGIJA

Sudarytoja VIDA SAVONIAKAITĖ

THE ROOTS OF THE STUDY OF PEOPLE AND
NATIONS AND ANTHROPOLOGY

Edited by VIDA SAVONIAKAITĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2019

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pristatymai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Jonathan Hill

Pietų Iliinojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Heriot-Watt universitetas / Heriot-Watt University, Edinburgh, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Lietuvos edukologijos universitetas / Lithuanian University of Educational Sciences, Vilnius, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCIŅĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Lietuvos istorijos institutas / Address of the Publisher: Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

Tel. / Phone: + 370 5 262 9410

<www.istorija.lt>

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

vytis.cubrinskas@vdu.lt

Žurnalas registruotas / The Journal indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate, Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Laidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S-LIP-19-58)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	5
Editorial (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	7

Atsisveikinant su Christianu Giordano / Obituary for Christian Giordano	9
---	---

Christian Giordano

Politinis korektiškumas: antropologinė „geradarystės“ forma	11
---	----

Straipsniai / Articles

Tautos tyrimų ištakos ir antropologija / The Roots of the Study of People and Nations and Anthropology

Vida Savoniakaitė

Įvadas. Tautos tyrimų ištakos ir antropologija	17
Introduction. The Roots of the Study of People and Nations and Anthropology. Summary	27

Olga Mastianica-Stankevič

Mečislavo Davainio-Silvestraičio etnografija, tautosakos rinkimas ir lietuvių modernios tautos kūrimosi procesai	31
The Importance of Mečislavas Davainis-Silvestraitis' Ethnography and Folklore Collection in the Process of the Creation of the Modern Lithuanian People. Summary	48

Vida Savoniakaitė

Jono Basanavičiaus požiūris į lietuvių tautos tyrimus, 1879–1927	51
Jonas Basanavičius' View on the Research of the Lithuanian Nation, 1879–1927. Summary	77

Irma Šidiškienė

Iš Lietuvos etnologijos istorijos: aprangos tyrimo pagrindų paieškos	81
From the History of Lithuanian Ethnology: In Search of the Basics of Clothing Research. Summary	109

Auksuolė Čepaitienė

Kultūriniai lietuviškumo vaizdiniai <i>Aušroje</i> ir moksliniai kontekstai	113
Cultural Images of Lithuanianess in <i>Aušra</i> and their Scientific Context. Summary	138

Kiti straipsniai / Other Articles*Rūta Staniulytė*

- Piligrimystė Šiauriniu Šv. Jokūbo keliu: kelionių motyvai ir piligrimų santykiai 141
 Pilgrims on the Northern Way of St James: Motives and Relationships of Pilgrims. Summary 166

Dalia Sabaliauskienė

- Ritualinis mandagumas (*ta'ârof*) šiuolaikinio Irano visuomenėje ir tarpkultūrinėje komunikacijoje: Teherano šiaurinės dalies atvejis 169
 Ritual Courtesy (*ta'ârof*) in Contemporary Iranian Society and Intercultural Communication: The Case of Northern Tehran. Summary 188

Diskusijų forumas / Forum*Thomas A. Reuter*

- World Anthropology and its Institutional Challenges: A History of the Transformative Impact of Democratic Internationalisation on the Discipline of Anthropology 191
 Pasaulinė antropologija ir jos instituciniai iššūkiai: demokratiškos internacionalizacijos poveikio antropologijos disciplinai istorija. Santrauka ... 204

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Ethnologie française. Lituanie. Une anthropologie face à l'Histoire. V. Čiubrinskas (éd.), M. Segalen et al. (réd.) (*François Rugg*) 207
 Monika Frėjutė-Rakauskienė, Neringa Klumbytė, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaitė. Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai (*Dovilė Budrytė*) 210
 Yearbook of Balkan and Baltic Studies. E. Anastasova, M. Kõiva, Ž. Šaknys (eds) (*Audronė Daraškevičienė*) 214

Konferencijos / Conferences

- XIV SIEF kongresas Santjago de Komposteloje (Ispanija) (*Jonas Mardosa, Skaidrė Urbonienė, Žilvytis Šaknys*) 221
 IUAES 2019 kongresas Poznanėje – atsakas į disciplinai kylančias grėsmes (*Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas, Aušra Teleišė, Vytautas Tumėnas*) 224
 SIEF II tarptautinė vasaros mokykla doktorantams Škotijoje (*Vaida Rakaitytė*) 229
 Seminaras Angelės Vyšniauskaitės gimimo šimtmečiui paminėti (*Rasa Paukštytė-Šaknienė*) 231

In Memoriam

- Stasys Gutautas 1954–2018 (*Jonas Mardosa*) 235

Ritualinis mandagumas (*ta'ârof*) šiuolaikinio Irano visuomenėje ir tarpkultūrinėje komunikacijoje: Teherano šiaurinės dalies atvejis

Dalia Sabaliauskienė

Straipsnyje, remiantis lauko tyrimų duomenimis, nagrinėjami šiauriniame Teherane gyvenančių iraniečių ritualinio mandagumo *ta'ârof* samprata bei praktikos ir jo raiška tarpkultūrinėje komunikacijoje. Analizuojama, kaip šiuolaikiniai iraniečiai suvokia ritualinį mandagumą, kokios ritualinio mandagumo praktikos sutinkamos dažniausiai, ar iranietiškojo mandagumo konfigūracija yra stabili pasikeitus kultūrinei aplinkai. Šiuolaikinės visuomenės ritualinio mandagumo tyrimui pasitelkiama įvaizdžio (ang. *face*) išsaugojimo teorija, taip pat straipsnyje remiamasi iraniečių įvaizdžio bei diasporos tyrimų duomenimis. Atliktas tyrimas parodo sostinės gyventojų eminį *ta'ârof* suvokimą, atskleidžia ritualinio mandagumo vartojimo praktikas ir parodo jo raiškos tendencijas tarp Lietuvoje gyvenančių iraniečių.

Raktiniai žodžiai: *ta'ârof*, ritualinis mandagumas, sostinės kultūra, tarpkultūrinė komunikacija, šiuolaikinis Iranas.

This paper examines the concept and practices of the Iranian ritual courtesy *ta'ârof* in northern Tehran, based on field-study findings, and analyses its expression in intercultural communication. It examines how contemporary Iranians perceive *ta'ârof*, what practices of ritual courtesy are commonly found, and whether configurations of the Iranian code of courtesy remain stable in the changing cultural environment. The study employs the theory of *face* maintenance and data from Iranian *face* and diaspora research. It shows *emic* perceptions of *ta'ârof*, and reveals its practices in Tehran, alongside tendencies of expression among Iranians living in Lithuania.

Key words: *ta'ârof*, ritual courtesy, capital-city culture, intercultural communication, contemporary Iran.

Dalia Sabaliauskienė, Vilniaus universitetas, Azijos ir transkultūrinių studijų institutas, Universiteto g. 3, LT-01131 Vilnius, el.paštas: sabaliauskienedalia@gmail.com

Įvadas

Iraniečių „ritualinis mandagumas“ (ang. *ritual courtesy*, Beeman 1986; Koutlaki 1997; Koutlaki 2009) *ta'ârof* domina tiek įvairių humanitarinių, tiek socialinių sričių mokslininkus, tačiau tarptautiniu lygiu tyrinėtas daugiausia lingvistiniu aspektu. Jį tyrinėja tokie mokslininkai kaip Carletonas Hodge'as, Williamas O. Beemanas, Michaelas Hillmanas, Abdorreza Rafiee, Corey Milleris, Rachel Strong, Mark Vinson, Claudia M. Brugman, Ahmadas Izadi (Hodge 1957; Beeman 1976; Hillman 1981; Rafiee 1992; Miller, Strong, Vinson, Brugman 2014; Izadi 2015) ir kt., o Lietuvos mokslininkai nėra tyrinėję šio elgesio modelio. Žodžio *ta'ârof* – تعارف – etimologija rodo, kad tai arabiškos kilmės žodis, farsi kalboje apibrėžiamas kaip komplimentai, mandagumas, formalumai, meilikavimas, saldžios frazės, ceremonija, malonybė, pasiūlymas, patarnavimas, reprezentacija (Ta'aarof [تعارف] 2007). Šnekamojoje kalboje žodis *ta'ârof* praranda raidę 'ein ع ir tariamasis *târof* – تارف.

Tyrimų laukas pasirinktas atsižvelgiant į palyginti mažą objekto ištyrimo lygį ir tarpkultūrinės komunikacijos problemas XXI a. Europoje: nykstanti atskirtis tarp Vidurio, Artimųjų Rytų kraštuose ir Europoje gyvenančių žmonių, išaugę migracijos srautai sudaro unikalias sąlygas skirtingų kultūrinių kodų rinkinius turinčių individų sąveikai. Mandagumas yra socialinis reiškinys, norma (Kádár 2017), tad jo suvokimas ir praktikos konkrečiose kultūrose įgyja skirtingas reikšmes, o kultūrų sandūroje dažnai tampa komunikacinių nesusipratimų objektu.

Tyrimo objektas yra vienas ryškiausių ir esminių Irano žmonių kultūros elementų – *ta'ârof* (Alirezai 1389[2010]; Katouzian 2010; Koutlaki 1997; 2009; 2010; Beeman 1986), o tyrimo tikslas – identifikuoti šiuolaikinio iranietiško ritualinio mandagumo sampratą iš *emic* perspektyvos ir aptikti jo konfigūracijos (ne)stabilumą pakitus kultūrinei aplinkai. Turint mintyje, kad yra autorių, teigiančių, kad žemesnės socialinės ekonominės klasės žmonės, taip pat ir kaimo gyventojai, „nežino, kaip vartoti *ta'ârof*“ (Beeman 1986: 197), o kiti autoriai išskiria „hipokritinį *ta'ârof*“ aspektą, kuris yra mažiau aptinkamas mažuose miesteliuose nei didmiesčiuose (Miller, Strong, Vinson, Brugman 2014: 5), kyla pagrindinė straipsnyje analizuojama problema: kaip *ta'ârof* suvokiamas sostinės kultūroje? Kokios ritualinio mandagumo praktikos dažniausios? Ar amžiaus rodiklis turi įtakos *ta'ârof*(ne)vartojimui? O turint omenyje išsilavinusių miesto gyventojų migravimą į kitas šalis (SEEFAR 2016; Hovy, Kobler, Lattes 2017), ar raiškos formos, aptiktos vietinėje kultūroje, turi tendenciją pasireikšti ir tarpkultūrinėje komunikacijoje?

Autoriai, kuriuo nors aspektu tyrinėjantys iraniečių kalbą ar kultūrą, mini, kad *ta'ârof* užima svarbią poziciją vietinės kultūros narių sąveikoje kaip komunikacijos strategijų rinkinys (Hodge 1957; Assadi 1980; Hillman 1981; Asdjo-di 2001), tačiau reikia pabrėžti, kad tai kompleksinis konceptas, susidedantis

iš skirtingų reikšmių bei neturintis tiesioginio leksinio atitikmens anglų kalba (Koutlaki 1997: 52). *Ta'ârof* įvardijamas skirtingomis sąvokomis, pavyzdžiui, kaip „ritualinis mandagumas“ (Beeman 1986; Koutlaki 1997; Koutlaki 2009) ar „kalbos registras“ (Miller, Strong, Vinson, Brugman 2014; Saeli, Miller 2018), apibūdinamas kaip liaudies (ang. *folk*) elgesio modelis (Koutlaki 1997: 5), kurio šaknys galimai siekia dar prieš islaminius laikus (Koutlaki 1997: 53).

Iraniečių mokslininkas Soheili Alirezaei apibrėžia nagrinėjamą elgesio modelį kaip „vieną iš etiketo modelių, kuris yra tapęs iranietiškos kultūros dalimi. Tai yra esminis ir vienas svarbiausių iranietiškos kultūros elementų“ (Alirezai 1389[2010]: 101–114). S. A. Koutlaki tyrimai rodo, kad ritualinio mandagumo praktikavimas susijęs su religiniu svetingumo ir dosnumo mokymu, todėl *ta'ârof* modelis susideda iš dviejų elementų – kultūrinio ir religinio¹ (Koutlaki 2010: 44). Ji apibrėžia *ta'ârof* kaip persų liaudies žodyno sąvoką, kuria įvardijamos specifinės ritualinio mandagumo strategijos, per kurias realizuojami pagarbos, nusižeminimo ir nuoširdumo principai bei atlieka individo įvaizdžio (ang. *face*) sąveikoje išsaugojimo ir sustiprinimo funkciją (Koutlaki 1997: 5). *Ta'ârof* ji apibūdina kaip pagrindinį konceptą iraniečių sąveikoje, be kurio jie napsieina apskritai komunikacijoje, pabrėžia „ritualinio atsisakymo“ (ang. *ritual refusal*) svarbą (Koutlaki 1997: 52, 55).

W. O. Beemano tyrimai koncentruojami ties statusų, vaidmenų, kalbos reikšme, o *ta'ârof* jis pateikia kaip aktyvų, ritualizuotą skirtingų viršenybės ir žemesnės padėties statusų realizavimą sąveikoje (Beeman 1986: 56–57). *Ta'ârof* analizėje jis mini L. Loebo 1969 m. aprašytą *ta'ârof* praktiką Širazo žydų *knissa* (šventykloje), kur *ta'ârof* įvardijamas kaip „socialinis ritualas“ (Beeman 1986: 56–57). Beemano teigimu, „Loebo apibūdintas ritualas yra kartojamas visame Irane kiekviename žingsnyje“ (Beeman 1986: 58). Taip pat jis išryškina savęs nužeminimo (ang. *self-lowering*) bei kito išaukštinimo (ang. *other-raising*) aktus komunikacijoje. Daroma išvada, kad *ta'ârof* kartu yra racionalus veiksmas, kai per strateginį jo panaudojimą ir manipuliavimą statusais galima pasiekti skirtingų norimų tikslų (Beeman 1986), bet dėl sampratos susiaurinimo yra kritikuojamas S. Koutlaki (Koutlaki 1997: 57). Toks nevienareikšmis autorių *ta'ârof* apibūdinimas yra paveiktas to, kad pačių iraniečių literatūros, aprašančios *ta'ârof*, trūkumas sukuria užsienio mokslininkams nišą interpretuoti ir komplikuoja šios srities tyrimus.

Teorinės tyrimo priegigos

Teorinį šio tyrimo pagrindą sudaro „viešas savęs įvaizdžio“ (ang. *public self-image*), arba „*face*“ konceptas. Įvaizdžio (ang. *face*) terminą pateikė sociologas Ervingas Goffmanas, kuris jį apibrėžia kaip teigiamą viešą įvaizdį, kurį siekiame

¹ Irane vyrauja šytų islamas, kuris turi valstybinės religijos statusą.

įtvirtinti socialinėje sąveikoje (Goffman 1967). Tai asmeniškiausias turtas ir individo saugumo bei malonumo centras (Goffman 1967: 5–15). Jis teigia, kad nors įvaizdis ir priklauso asmeniui, yra paskolintas visuomenės ir gali būti „atsiimtas“ dėl netinkamo elgesio, vos tik individas parodo, kad nėra vertas turimos reputacijos (Goffman 1967: 5–15).

Penelopės Brown ir Stepheno Levinsono teorija yra laikoma pagrindine mandagumo teorija ir teigia, kad mandagumas yra kaip įvaizdžio saugojimas (ang. *face maintenance*) (Brown, Levinson 1987[1978]): kalbėtojas siekia tikslo stengdamasis išsaugoti tiek klausytojo, tiek savo įvaizdį, pasitelkdamas tam tikras strategijas. Pastaroji sąvoka yra perimta iš Ervingo Goffmano ir suvokiama, kad įvaizdis yra universalus, tai savęs įvaizdis viešumoje, norimas kitų visuomenės narių. Įvaizdis gali būti dviejų rūšių: negatyvus (ang. *negative*) ir pozityvus (ang. *positive*)²(Brown, Levinson 1987[1978]: 311). Mandagumas taip pat gali būti pozityvus ir negatyvus (Hilbig 2008: 1–15). Kokia mandagumo rūšis vartojama, dažniausiai būna nulemta kultūrinės terpės, kurioje gyvenama.

Brown ir Levinsonas išskiria grėsmę įvaizdžiui keliančius veiksmus (ang. *face threatening acts*): tai prašymai, atsisakymai, raginimai ir kiti, dėl kurių sąveikos metu prestižas gali būti prarandamas, todėl pašnekovai stengiasi puoselėti vienas kito įvaizdžius, bendradarbiauti tam tikru lygiu. Sąveikoje siekiama pabrėžti adresato įvaizdį, juo rūpintis – vengti jį pažeisti ar bent jau mažinti tokią tikimybę (Kádár 2017). Taip pat bendraujant dviem labai skirtingų statusų žmonėms mandagumu suteikiamas minimalus komforto lygis (Beeman 1986), dažnai vartojant netiesioginius kalbos aktus.

Teoriniu pagrindu imami ir *ta'ârof* tyrimai, atlikti iranistės Sofios A. Koutlaki. Mokslininkė tyrinėja *ta'ârof* elgesio modelį ir teigia, kad iraniečiai save ir kitus suvokia ir kaip individus, ir kaip socialinių grupių atstovus, bet pirmiausia kaip šeimos narius, taip pat ir kaip priklausančius savo amžiaus, lyties, statuso ir profesijos tinklams. Taigi individas laikosi kiekvienai grupei nustatytų elgesio normų, tuo patvirtindamas savo priklausymą jai, bet kartu tvirtai laikosi ir savo įvaizdžio (ang. *face*) (Koutlaki 2009: 115–133). Ji sutinka su Brown ir Levinsono teorija tuo aspektu, kad iraniečių įvaizdis suvokiamas per specifinį verbalinį elgesį, kuris turi tiesioginę įtaką kalbančiojo ir klausančiojo įvaizdžiams, tačiau kitaip nei Brown ir Levinsonas teigia, kad suvokimas yra „giliai įsišaknijęs į individo norus“, Koutlaki nuomone, „iraniečių įvaizdžio suvokimas yra kolektyvinis“ ir susideda iš dviejų dalių: „*shakhsiat* (fars. شخصیت) asmenybė ir *ehterām* (fars. احترام) pagarba“. „Kalbantysis demonstruoja asmenybę (*shakhsiat*) savo elgesiu, kuris atitinka visuomenės normas ir rodo pakankamą pagarbą (*ehterām*) pašnekovui“ (Koutlaki 2009: 115–133).

²Sąvokų vertimai vartojami atsižvelgiant į I. Hilbig siūlymą.

Remdamasi įvaizdžio (ang. *face*) samprata bandysiu analizuoti šiaurės Teherano iraniečių bendravime ir tarpkultūrinėje sąveikoje Lietuvoje besireiškiantį ritualinį mandagumą.

Tyrimo laukas ir metodologija

Empirinis tyrimas su pertraukomis buvo atliekamas 2016–2018 metais. Irano sostinėje Teherane, kuriame gyvena beveik devyni milijonai žmonių, esančiame šiauriniame Tadžrišo (fars. تجریش) rajone tyrimas buvo atliekamas 2016–2017 m. Šiaurinėje dalyje, kalnuose esantys rajonai yra sąlygiškai nauji, čia, palyginti su pietine Teherano dalimi, švarus oras, yra likusių šacho laikų vilų bei pastatytų naujų prabangių (viso miesto kontekste) prekybos centrų, šioje vietoje gyvena dalis aukšto rango valstybės pareigūnų, labiau pasiturinčių žmonių, veikia mečetės, Tadžrišo turgus, tad vieta laikytina kaip tinkama pajusti sostinės „pulsą“ (žr. pav.). Tadžrišo rajonas pasirinktas ir tyrimas atliktas norint suprasti tam tikrų žmonių grupių, t. y. vidurinės ir aukštesniosios visuomenės klasių, *ta'ârof* praktikas jų tarpusavio sąveikoje. Būtent šiuos žmones buvo bandoma pasiekti tyrimų metu.

Lauko tyrimas Irano sostinėje darytas dviem etapais: 2016 m. rugsėjo–sausio mėn. ir 2017 m. spalio–gruodžio mėn. Atlikti stebėjimai viešose vietose 5 dienas per savaitę, iš viso apie 700 valandų: turguje, viešajame transporte, taksi, prekybos centre „Arg“, Imâmzâdeh Sâleh mečetėje, gatvėse; dalyvaujantieji stebėjimai: eita į svečius pas apklausiamuosius, gyvenančius tiriamame rajone, kontaktuota su praeiviais gatvėje. Atliktas anketavimas Persų kalbos ir kultūros institute (toliau PKKI), kurio metu užpildyta 10 anketų: jas pildė dėstytojai, kurių buvo klausama, kas tai yra *ta'ârof*, kokie jo vartojimo tikslai, bandoma aiškintis *ta'ârof* santykis su vietine kultūra.

Imti trys pusiau struktūruoti interviu, pradedant pagrindiniu informantu (ang. *key informant*) – Alireza³ (25 m.), iš Tadžrišo rajone gyvenančios studentės (23 m.) ir taksi vairuotojo (45 m.). Svarbūs neformalūs pokalbiai, jų metu gauta nemažai naudingos informacijos ne tik apie tyrinėjamą objektą, bet ir apie bendruomenės gyvenimą, kylančias problemas. Kalbėtasi ar susirašinėta su įvairaus amžiaus, lyties gyventojais, apytiksliai 110 žmonių, jie buvo pasiekiami tiek tiesiogiai, tiek naudojant ryšio priemones. Pagrindinis informantų atrankos kriterijus buvo gyvenamoji vieta, t. y. interviuojamasis turėjo gyventi arba būti gyvenęs šiauriniame Teherane, pageidautina Tadžrišo rajone. Tokia tyrimo intimi buvo siekiama gauti kuo didesnę nuomonių spektrą.

Trečiasis tyrimo etapas vyko Lietuvoje 2018 m. Imtas vienas pusiau struktūruotas interviu, vykdyti neformalūs pokalbiai su keturiais čia gyvenančiais

³ Visi vardai yra pakeisti siekiant užtikrinti asmenų privatumą.

Pav. Žmonės prie Imâmzâdeh Sâleh mečetės Tadžriše. 2016 m. rugsėjo 23 d. Fot. Dalia Sabaliauskienė

iraniečiais. Pašnekovai atrinkti „sniego gniūžtės“ metodu, naudotos tiek ryšio priemonės, tiek gyvi pokalbiai, kurių metu buvo siekiama identifikuoti *ta'ârof* (ne)vartojimą svetimoje kultūrinėje terpėje, t. y. Lietuvoje. Reikia pažymėti, kad dėl mažo šiame etape dalyvavusių interviuojamųjų skaičiaus galima daryti tik nuorodą į galimą situacijos visumą.

Lauko tyrimai turėjo suvaržymų ir tam tikrų sunkumų. Pirmiausia kai kuriais atvejais buvo juntama įtampa: kai informanto klausinėja nepažįstamas asmuo, kai kurie žmonės bendravo per atstumą, kiti atsisakė kalbėti. Antra, mano lytis ir šeiminei padėtis taip pat galbūt turėjo įtakos tyrimui. Ypač iraniečiai vyrai iš pradžių nepatikliai sutikdavo moterį iš Europos, atvykusią vieną į jų šalį. Turėdavau kiekvieną kartą suteikti nemažą kiekį informacijos apie save, po ko sutikti žmonės nusprendavo, ar gali manimi pasitikėti. Trečia, vietinėje kultūroje nėra priimta vien tik atsakinėti į klausimus, tad interviu bei pokalbių metu buvau priversta atsakinėti į man pateikiamus klausimus ir taip interviu laikas smarkiai pailgėdavo. Taikytas „sniego gniūžtės“ metodas galėjo atskleisti tik riboto skaičiaus sostinės iranėčių nuomones ir patirtis, todėl nebūtinai pretenduoja repre-

zentuoti visų šiaurinio Teherano gyventojų nuostatas *ta'ârof* atžvilgiu, ypač didelę paklaidą Lietuvoje atlikto tyrimo, kurio, kaip jau minėta, duomenys neleidžia daryti galutinių išvadų

Transliteracijai iš farsi kalbos vartotas Romaniškas transkribavimas – Dabire (Maleki 2008), dėl vertimo iš farsi kalbos papildomai konsultuotasi su Alireza ir Persų kalbos ir kultūros instituto dėstytoja Anahita.

„Nenorite, kad žmogus sutiktų, bet vis tiek jį kviečiate į svečius“

Paprašyti paaiškinti, kas tai yra *ta'ârof*, interviuojamieji dažniausiai negalėdavo iš karto pateikti tikslaus atsakymo, šypsodavosi, bandydavo apibūdinti pavyzdžiais, dažnai susiedavo jį su pagarbos, mandagumo raiška, vartojamomis frazėmis. Pagrindinis informantas (ang. *key informant*) Alireza interviu metu paklaustas, kas tai yra *ta'ârof*, atsakė:

A atvejis

Tai elgesio kultūra, kuomet žmonės dėl susidomėjimo pašnekovu ar kultūringumo susilaiko nuo tam tikrų faktų, aplinkybių pasakymo norėdami išreikšti daugiau pagarbos. Pavyzdžiui, kai nenorite, kad žmogus sutiktų, bet vis tiek jį kviečiate į svečius vien tam, kad parodytumėte jam susidomėjimą, arba kai taksi vairuotojas nepasako kelionės kainos norėdamas parodyti, kad Jūs jam reiškiate daugiau nei tik pajamų šaltinį (Alireza, Teheranas).

Iš jo atsakymo matyti, kad *ta'ârof* reiškiamas nebūtinai dėl nuoširdaus domėjimosi pašnekovu, bet norint parodyti savo „kultūringumą“, „išreikšti daugiau pagarbos“. Nepasakymas tam tikrų dalykų irgi suvokiamas kaip ritualinis mandagumas: „žmonės susilaiko nuo tam tikrų faktų, aplinkybių pasakymo“, „vairuotojas nepasako kelionės kainos“. Kvietimas į svečius yra tam tikras pri pažinimo ženklas, susidomėjimo pademonstravimas, simbolinė išraiška to, kad asmuo patinka, jam rodoma simpatija, tačiau tai gali būti hipokritinis veiksmas.

B atvejis

Tai yra verbalinės komunikacijos rūšis, kuri plačiai vartojama Irano kultūroje, skirtinguose miestuose ir tarp etninių grupių. Čia vartojami terminai yra labai įvairūs, jie turi skirtingas reikšmes ir gali reikšti tiek tikrus norus ir intencijas, tiek būti pagarbos išraiška. Kai kurie posakiai ir intencijos nėra tikri, o tik įpročių išraiška (PKKI anketa, Teheranas).

B atveju matyti, kad hipokritinis veiksmas apibūdinamas žodžiais „pagarbos išraiška“, „įpročių išraiška“. Vadinasi, „vartojamų terminų“ tam tikrame kontekste negalima suvokti tiesiogiai, t. y. gali būti kviečiama į svečius tik dėl įpročio ar dėl pagarbos pademonstravimo, realaus kvietimo visai neturint mintyje.

C atvejis

Ta'ârof tai visų pirma yra pagarbos kitam asmeniui išraiška... (Dalyvaujančio stebėjimo metu iš moters (apie 58 m.) gautas atsakymas, Teheranas).

D atvejis

<...> Gal pašnekovui kažko reikia, tad prieš jam pačiam kažką pasakant, patys jam pasiūlome savo pagalbą. Savo žodžiais parodome, kad esame malonūs ir paslaugūs ir kad kitų poreikiams skiriame labai didelį dėmesį. Taip pat, kad kiekvieną akimirką esame pasiruošę jiems padėti (PKKI farsi kalbos dėstytoja Bahar, Teheranas).

D atveju *ta'ârof* suvokiamas kaip paslaugumas, dėmesingumo parodymas pašnekovui. Pokalbio metu bandoma eliminuoti tiesioginius prašymus, demonstruojamas išankstinis „pasirengimas padėti“.

E atvejis

Ta'ârof vartojamas nuolatos: iraniečiai bendraudami tarpusavyje „tarofina“ tiek reikiamoje vietoje, tiek ir be reikalo, o *ta'ârof* frazių yra begalė. Dauguma mano, kad jei nevertos *ta'ârof*, bus laikomi nekultūringais ir šiurkščiais, negalės tinkamai išreikšti minčių. Žmonėms *ta'ârof* įaugęs giliai į kraują ir tapęs kultūros dalimi. Mano manymu, jis yra ne tik kad kultūros dalis, bet ir neatsiejamas kalbos elementas, tad tą reikia įsidėmėti ir vartoti (Individualus pokalbis su PKKI dėstytoja Anahita, Teheranas).

Šie paaiškinimai atspindi dvejopą požiūrį: *ta'ârof* suvokiamas kaip (ritualizuotų) frazių, kurios gali turėti hipokritinį elementą, vartojimas komunikacijoje, kita vertus, *ta'ârof* pateikiamas kaip faktų, aplinkybių nutylėjimas sąveikoje, tačiau kiekvienu atveju siekiama sudaryti tam tikrą norimą vaizdą pašnekovui. Vartojimo priežastingumas abiem atvejais yra tas pats – pagarbos reiškimas ir savo teigiamų savybių pademonstravimas. Vadinasi, ritualizuoto mandagumo praktika siejama su pagarba, siekiant sąveikoje išvengti grėsmę įvaizdžiui keliančių veiksnių (ang. *face threatening acts*), pavyzdžiui, prašymų. Gauti teiginiai sietini su tuo, jog „kalbantysis demonstruoja asmenybę (*shakhsiat*) savo elgesiu, kuris atitinka visuomenės normas, ir skiria pakankamą pagarbą (*ehterâm*) pašnekovui“ (Koutlaki 2009: 115–133). Tai rodo kompleksinį iraniečių savęs pateikimo modelį, kuris yra grįstas ne tik individo norais, bet ir visuomenės normomis, priklausymu tam tikrai grupei (Koutlaki 2009: 115–133). Toks kontekstas galbūt lemia tai, kad simpatija bendraujant gali būti ir imituota, o sakomos frazės neatspindėti tikrųjų asmens intencijų ar jausmų, tačiau pokalbio dalyviai jaučiasi komfortabiliai.

Situacija su pašnekovu gatvėje parodo kaip „hipokritiniu“ (Miller, Strong, Vinson, Brugman 2014: 5) įvardijamas *ta'ârof* aspektas atsiskleidžia komunikacijoje:

Pašnekovas pasakojo apie savo planus ir paminėjo, kad greitai laiku su šeima vyks į šalies pietus. Man atsakius, kad tai gera žinia ir džiaugiuosi, bei paminėjus, kad kada nors ir aš norėčiau ten nuvykti, man buvo atsakyta „dėkis prie mūsų“, nors tai ir buvo šeimos kelionė. Siūloma buvo entuziastingai, tačiau suvokiau, kad nepažįstamas žmogus vargu ar kvieštų prisidėti, tad tiesiog atsakiau „ačiū, galbūt“. Po kiek laiko tarsi atsiminęs, kad kalba su užsieniečiu,

iranietis pasakė: „Iš tiesų nepavyks keliauti kartu, juk supranti, kad tai buvo *ta'ârof*?“ (Dalyvaujantis stebėjimas gatvėje, Teheranas).

Pateiktame pavyzdyje matyti, kad kalbintas nepažįstamas žmogus man reiškė „daugiau pagarbos“, siekė, jog pokalbio metu jausčiausi patogiai, nors iš tiesų visai neturėjo intencijos keliauti į šalies pietinę dalį kartu. Tai, jog jis pokalbio metu vis dėlto paaiškina, kad tai buvo *ta'ârof*, galbūt rodo, kad siūlymas buvo ne sąmoningas, įpročio išraiška. Todėl teigtina, kad komunikacijos momentu žmonės nuoširdžiai tiki tuo, ką sako ar siūlo, ir tik prireikus įgyvendinti siūlymus pradeda praktiškai mąstyti, ar tai įmanoma. Dėl šio aspekto sąvoka „hipokritinis“ (turinti melo aspektą) kaip *ta'ârof* komponentas galėtų būti kvestionuojama.

Alireza aiškinimu, *ta'ârof* gali būti aptinkamas įvairiausiose situacijose, turėti neapibrėžtą kiekį išraiškos formų, o jo lingvistinis aspektas – kisti. Pastebėta, kad kai kurios frazės visuomet reiškia *ta'ârof*, pavyzdžiui, siekiant pamaloninti pokalbyje dalyvaujantį asmenį, išreikšti jam pagarbą, vartojamos frazės *čâker* (tavo paklusnus tarnas), *maxlas* (tavo atsidavęs draugas), *erâdatmand* (pasiaukojęs, atsidavęs) bei kiti posakiai. Dažnai pokalbyje reiškiami savęs nužeminimo aktai (ang. *self-lowering act*) ir kito išaukstinimo aktai (ang. *other-raising act*). Mandagumo frazės stiprina pašnekovų įvaizdžius (ang. *face*), o hipokritinis elementas padeda išvengti grėsmę įvaizdžiui keliančių veiksmų. Idomu tai, kad informantai nenurodė religinio aspekto, kurį S. Koutlaki tyrimo respondentai nurodė kaip svarbų *ta'ârof* aspektą (Koutlaki 1997: 60–63).

Trumpai apibendrinant, kas buvo pasakyta šioje straipsnio dalyje, matyti, kad *ta'ârof* koncepcija negali būti apibrėžta keliais sakiniais. Iraniečių apibūdinimai nurodo įvairius susipinančius funkcinius aspektus, tokius kaip kad *ta'ârof* yra turbūt svarbiausias įrankis pagarbai išreikšti, taip pat ritualinio mandagumo strategijos vartojimo pasitelkimas gali padėti lengviau siekti užsibrėžtų tikslų, padėti puoselėti pašnekovo įvaizdį ir palaikyti teigiamas emocijas pokalbio metu bei laiduoti sklandžią sąveiką tarp skirtingų statusų asmenų. Tuo pačiu ritualinis mandagumas tampa įrankiu pademonstruoti savo geras (ne)turimas asmenines savybes, o žvelgiant plačiau, „padeda palaikyti socialinę tvarką visuomenėje“ (Beeman 1976: 305–322). Tačiau kita vertus, *ta'ârof* kartais gali sukelti nesusipratimų ir tarp pačių iraniečių, ypač jei jie skirtingų socialinių ekonominių statusų, todėl iraniečiai socializacijos procese mokomi *ta'ârof* bendravimo taisyklių.

„*Ta'ârof* turi daugybę formų“

Informantė Azar, jauna moteris, kalbinta šalia mečetės, paklausta – kaip žinoti, ar tam tikri žodžiai, veiksmai yra *ta'ârof* ar ne, – atsakė: „turi labai gerai pažinoti žmogų, bet ir tai galima apsirikti... Tikri norai kartojami daug kartų, nežinau net kaip pasakyti“ (Pokalbis gatvėje, Teheranas). Alireza, kaip ir keli kiti

respondentai, taip pat negalėjo apibrėžti visų atvejų, tad šioje straipsnio dalyje pasirinktos apibūdinti trys bendros *ta'ârof* praktikos formos, kurios lauko tyrimo Teherane metu buvo fiksuotos kiekvieną stebėjimų dieną, tačiau nėra laikytinos vienintelėmis ritualinio mandagumo raiškos formomis⁴.

Pasiūlymas ir atsisakymas / peradresavimas

Tai viena raktinių mandagumo schemų, kurią pasitelkus galima iššifruoti ar bent jau suvokti ne vienos situacijos veikimo principą. Toliau pateikiamas pavyzdys, kai informantas naudojo pasiūlymo ir atsisakymo schemą. Šis pasakojimas kartu turi nuorodą į *ta'ârof* tarpkultūrinės komunikacijos kontekstą, kuris bus aptariama paskutiniame straipsnio skyrelyje:

Alireza trejus metus gyveno ir studijavo Lietuvoje. Nuomodamasis butą su dviem vaikiniais skandinavais, jis susidūrė su sunkumais dėl kultūrinių skirtumų: „Dažniausiai nesusipratimai kildavo valgant. Aš pasigamindavau maisto ir prieš pradėdamas valgyti pasiūlydavau savo maisto draugams... O jie sutikdavo! (juokiasi). Kai pasigamindavo maisto jie, man pasiūlydavo tik kartą, o kai atsisakydavau, suvalgydavo viską patys! Taip ir gyvenome...“ (Alireza, Teheranas).

Ši mandagumo situacija iššifruojama taip: pirmiausia prieš pradėdami valgyti asmenys vieni kitiems pasiūlo savo maisto – siūlymo tradiciškai privalu atsisakyti. Jei siūloma daugiau nei du kartus (gali būti trys, keturi ar daugiau), galima manyti, kad tai nuoširdus pasiūlymas ir iš tiesų galima pasivaišinti. Alireza pasiūlo savo maistą vieną kartą, ir draugai puola valgyti – buvo siūloma turint lūkestį, kad bent jau pirmą kartą bus atsisakyta, galbūt tai buvo hipokritinis *ta'ârof*, o kai jam draugai pasiūlė pasivaišinti jų maistu, Alireza norėjo tą padaryti, bet vadovaudamasis *ta'ârof* taisykle, pirmą kartą jis atsisako. To nežinodami draugai po Alirezos atsisakymo daugiau jam maisto nebepasiūlydavo. Paklausus, kodėl jis bendraudamas su ne iraniečiais vis tiek vartojo šį elgesio modelį, Alireza atsakė, kad „tai įprotis“, tačiau pripažino, kad šiuos kelerius metus Lietuvoje jis vartojo mažiau ritualinio mandagumo formų nei gyvendamas Teherane.

Kitoje situacijoje *ta'ârof* pasireiškia pasiūlymu ir jo peradresavimu:

Teherane kursuojantys miesto autobusai yra padalinti į dvi dalis: priekinė dalis skirta moterims, o galinė – vyrams. Stebėjimus galėjau atlikti tik moterų pusėje, bandžiau patekti į vyrų – buvau neįleista. Buvo apie 13 val., autobuse sėdėjusi moteris išlipo, tad jos vieta atsilaisvino. Šalia stovėjusi kita moteris (apie 40 m.) sujudo, apsidairė ir šalia stovėjusiai jaunesnei moteriai (apie 25 m.) pasiūlė sėstis, kartu rodydama ranka į laisvą vietą. Ši padėkojo ir pasiūlė tą pačią laisvą vietą užimti jai, tačiau vyresnė moteris vėl atsisakė, primygtinai

⁴Daugiau formų žr. Koutlaki 2010.

siūlydama sėstis jaunesnei moteriai. Šiai vėl atsisakius ir pasiūlius sėstis vyresnei moteriai, pastaroji atsiprašė ir atsisėdo. Aplinkinės stovinės moterys net nebandė sėstis į tą vietą, dėl kurios derėjosi pastarosios dvi damos (Stebėjimas autobuse, Teheranas).

Dažniausiai peradresavimas taikomas tais atvejais, kai gėrybė kitiems asmenims siūloma su lūkesčiu, kad jos bus atsisakyta ir bus pasiūlyta pačiam siūlančiajam. Toks tikslo siekimas aktyviais veiksmais, pasitelkiant *ta'ârof* taktiką, leidžia gauti norimą rezultatą ir patenkinti savo lūkesčius. Jei tokios situacijos praktikoje įvyktų greitai, būtų beveik nepastebimos, tačiau atlikti stebėjimai parodė, kad jos gali trukti ir kelias minutes, sudaryti nepatogumų aplinkiniams, kurie kantriai laukia situacijos atomazgos. Tokius atvejus W. O. Beemanas įvardija kaip „efektyviausią ir plačiausiai naudojamą strateginę formulę, kurią sudaro pasiūlymo pateikimas, jo atmetimas bei sulaukimas atgalinio analogiško pasiūlymo“ (Beeman 1986: 59). Vienos situacijos metu schema gali būti kartojama kelis kartus. Pavyzdžiui, pirmojo pašnekovo pateiktas siūlymas antrojo pašnekovo yra atmetamas ir peradresuojamas pirmajam, pirmasis jį atmeta ir peradresuoja antrajam, antrasis savo veiksmą kartuoja ir taip gali tęstis neabibrėžtą laiko tarpą. Pasiūlymo atmetimas yra laikomas gero tono ir mandagumo išraiška, o pasiūlymo priėmimas po pirmojo siūlymo traktuojamas netaktišku, žmogus laikomas *bi âdab* – šiurkščiu, nekultūringu (Beeman 1986: 85). Šio lauko tyrimo metu pasiūlymo ir jo peradresavimo atvejai buvo fiksuoti rečiau nei pasiūlymo ir jo atsisakymo vartojimas, kuris ypač dažnai buvo matomas prie durų, liftų, siauro praėjimo ar kavinėse prie stalo.

Komplimentai

A atvejis

Besisvečiuodama Muhhamedo namuose, pagyriau kabantį iš šilko austą paveikslą, kuriame buvo pavaizduotas ant šakos tupintis paukštelis. Šeimininkas pasakė: „*qâbel nedâre!*“ ir nuėjo nukabinti paveikslo, aktyviai siūlydamas jį man pasiimti. Tokio elgesio nesitikėjau, labai padėkojau, tačiau įtariau, kad tai gali būti *ta'ârof*, ir iš tiesų šeimininkas nenorėjo, kad išsineščiau paveikslą, nors ir kaip įnirtingai siūlė (Dalyvaujantysis stebėjimas, Teheranas).

B atvejis

– *Çe rusary qaşange! (Kokia graži skarelė)*
 – *Qâbel nedâre. Male šomâ! (Neturi vertės, priklausau Jums)*
 – *Mamnun, barâye šomâ behtar mire. (Dėkui, jums labiau tinka)* (Stebėjimas „Arg“ prekybos centre: dviejų moterų susitikimas, Teheranas)

Pavyzdžiai rodo, kad komplimentas nėra priimamas. Pagyrus skarelę, moteris atsako, kad „[šis daiktas] neturi vertės“ (fars. *qâbel nedâre*), tas pats nutinka ir dėl paveikslo. Šiuo atveju „[šis daiktas] neturi vertės“ galėtų būti suprastas kaip

leidimas pasiimti daiktą, bet turint omenyje *ta'ârof* – veiksmo atlikti negalima. Giriamas objektas yra pasiūlomas jį pagyrusiam asmeniui ir taikomas pagyrus kokį nors daiktą, pavyzdžiui, moters auskarus, žiedą, skarelę arba namų interjero detalę ar kitą daiktą. Kaip jau aptarta anksčiau, dažnai tokiais komplimentais, kaip ir kvietimo į svečius atveju, siekiama išreikšti simpatiją bei pagarbą kitam, stiprinami įvaizdžiai (ang. *face*).

Minėtoji reakcija į komplimentą nėra aksioma, į pagyrimą taip pat gali būti atsakoma komplimentu. Schema veikia taip: pagiriamas objektas, pavyzdžiui namas, butas, interjeras, automobilis ar kitas daiktas, o į komplimentą savininkas atsako, kad „girančiojo akys viską gražiai mato“ (Dalyvaujantis stebėjimas, Teheranas). Yra ir persiška patarlė, kad „geras žmogus mato tik gėrį ir grožį aplinkui“, tad tokiu atsakymu į komplimentą norimas pagirti komplimentą išsakęs asmuo. Taip sustiprinamas pašnekovo statusas, užtikrinamas simpatijos principas sąveikoje. Svarbi komplimento taisyklė – nepriimti jo iš karto: „Komplimento priėmimas iš karto gali būti palaikytas arogancija arba nekultūringu elgesiu“ (Pokalbis su taksi vairuotoju, Teheranas).

Svetingumas

Mariam ir Muhhamedo bei Alirezos ir jo šeimos namuose svečio statusas laikomas itin garbingu. Mariam pasakojo, jog pasiruošimas svečių sutikimui gali trukti ir kelias dienas: tvarkomi namai, perkamos dovanos, maisto produktai, gaminami tradiciniai patiekalai, kurių turi būti kuo daugiau. Svečių priėmimas, dovanų dovanojimas, valgymas prie stalo, svečių išlydėjimas informantų buvo dažnai įvardijami kaip pagrindiniai svetingumo aspektai. Jų metu įvairiomis formomis vartojamos anksčiau aptartos *ta'ârof* schemas.

Ne kartą teko girdėti žmones sakant: „Esate Irano svečias, vadinasi, esate ir mano svečias!“, „mehmune man hastid!“ (esate mano svečias!). Svetimšalis Teherane įgyja svečio statusą. Sužinoję, kad kalba su užsieniečiu, informantai dažniausiai stengėsi parodyti kuo geresnį savos šalies veidą, siūlė savo pagalbą, taksi vairuotojai ir prekeiviai dažnai atsisakydavo imti pinigų už kelionę (*ta'ârof*) ir tik po ilgų įkalbinėjimų paimdavo. Tai leidžia daryti prielaidą, kad svečio samprata visuomenėje įgijusi plačią reikšmę ir svečiu įvardijamas ne tik asmuo, užsukęs į namus, tačiau ir į šalį.

Svetingumas yra svarbi iranietiško identiteto (fars. *Iraniyat*, ang. *Iranian-ness*) dalis (Katouzian 2010: 14), o *ta'ârof* praktika tarp šeiminių ir svečio yra glaudžiai susijusi su religiniu aspektu (Koutlaki 2010: 44): islamo religijoje svečias prilyginamas Dievo palaimai, o Korane pateikiamas pavyzdys, kaip svetingai buvo sutiktas svečiuose Ibrahimas (Abraomas), kaip kviečiamas prie stalo ir vaišinamas riebiu veršiuku (*Koranas* 2016: 51: 24–51: 27). Informantų teigimu, tradiciškai

einama į svečius pas tėvus, gimines, draugus penktadieniais, svetimšaliai primami labai šiltai, dažnai šeiminiškai, besiruošdami priimti svarbius svečius, viršija savo galimybes: „dėl svečio galima daryti viską, svarbu, kad jam nieko netrūktų ir jis būtų patenkintas“ (Interviu su Mariam, Teheranas).

Apibendrinant aptartąsias ritualinio mandagumo praktikas – pasiūlymas ir atsisakymas / peradresavimas, komplimentai, svetingumas, – matyti, kad per jas išryškėja svarbi funkcija: ritualinis mandagumas tampa moralinės ekonomikos (ang. *moral economy*)⁵ dalimi, kai tarp individų vykstantys apsieitimai malonėmis ir kartu naudomis užtikrina darnius sociokultūrinius santykius (Scott 2014: 281–282). Mandagumas kaip abipusiškumo (ang. *reciprocity*, Mauss 2002) objektas sukuria išpareigojimo jausmą, kuris verčia individus paisyti vienas kito poreikių bei susaisto juos nematomais ryšiais. Tokios tvarkos palaikymą galima traktuoti kaip vieną *ta'ârof* funkcijų.

„Esu naujesnės kartos atstovė – mes *ta'ârof* vartojame mažiau“

Nors *ta'ârofturi* galias tradicijas Irano kultūroje ir yra skiriamasis elementas, pagal kurį iranietis bus atpažintas tarp kitų kultūrų atstovų (Katouzian 2010: 14), yra svarbi iranietiško (fars. *Iranīyat*, ang. *Iranian-ness*) dalis, o pastaroji apima ne tik kultūrinį, tačiau ir socialinį bei psichologinį aspektus (Katouzian 2010: 14), pokalbių su šiaurinio Teherano žmonėmis metu paaiškėjo, kad vis dėlto ritualinio mandagumo vartojimas negali būti vertinamas vienareikšmiškai: nors jo šaknys galimai siekia dar prieš islaminius laikus (Koutlaki 1997: 53) ir šis bendravimo būdas yra gajus šiuolaikinėje kultūroje bei plačiai paplitęs, tačiau yra nuomonių ir apie jo nevertimą.

Anketose dėstytojams buvo pateikiamas klausimas: „Ar Jums patinka, kai aplinkiniai bendraudami su Jumis vartoja *ta'ârof*?“ Rezultatai nustebino: išsakyta bendra nuomonė, kad pirmenybė būtų teikiama bendravimui, kurio metu *ta'ârof* nevertojamas. Tokia nuomonė galbūt gauta dėl palyginti jauno anketavimo dalyvių, dėstytojų, amžiaus. Pokalbių metu kiti informantai taip pat buvo klausiami to paties klausimo. Paaiškėjo, kad kai kurie asmenys *ta'ârof* vartoja „bendradarbių rate“, „oficialiuose susitikimuose“, o „draugų rate“ gali būti susitariama, kad *ta'ârof* nebus vartojamas“. Inžinerijos studentė Farzaneh, kurią sutikau dirbančią Instituto administracijoje, savo santykį su *ta'ârof* apibūdino šitaip:

A atvejis

Jei noriu be užuolankų, tiesiai šviesiai bendrauti su draugais ar gerais pažįstamais, pirmenybę teikiu bendravimui be *ta'ârof*, to prašau iš jų ir pati taip elgiuosi, bet bendraudama darbovietėje ir su nepažįstamais žmonėmis pirmenybę teikiu *ta'ârof*, nes tai yra pagarbos išraiška (Farzaneh, Teheranas).

⁵ Terminą išpopuliarino antropologas J. Scottas 1976 m. išleistoje knygoje (Scott 1976).

A atvejis parodo, kad Farzane aiškiai atskiria privačią ir viešąją erdves, kurios lemia komunikacijos strategijos pasirinkimą. *Ta'ârof* yra priemonė pagarbai išreikšti, todėl vartojama „bendraujant darbovietėje“ ir „su nepažįstamais žmonėmis“.

B atvejis

Visai ne. Nesu „tarofingas“, bet pats bendraudamas su kitais vartoju *ta'ârof* (PKKI anketa, Teheranas).

Pastarasis atvejis rodo, kad respondentui nepatinka, kai kiti bendraudami su juo vartoja *ta'ârof*, bet pats komunikacijoje nevengia ritualinio mandagumo.

C atvejis

Taip, žinoma! Tokiu būdu suprantu, kad patinku tam žmogui ir kad jam rūpi, jog gerai jausčiausi. Taip pat aš žinau, kad žmogus mandagus, o su tokiais žmonėmis bendraudamas jaučiuosi geriau, negu bendraudamas su nemandagiais žmonėmis. Tačiau kartais gali kilti ir saldžiai erzinančių situacijų, kai negali suprasti tikrųjų žmogaus intencijų (Alireza, Teheranas).

D atvejis

Ta'ârof vartoju kas dieną bendraudamas su žmonėmis, kurie man rūpi, taip pat ir su žmonėmis, su kuriais nesu toks artimas. Taip darau ne todėl, jog man patinka jiems meluoti, bet todėl, jog jie man yra svarbūs ir aš visuomet noriu jiems sakyti gerus ir pozityvius dalykus, kad jie būtų laimingi ir patenkinti net ir tuo atveju, jei nerimauju dėl galimų savo žodžių pasekmių (Ali, Teheranas).

Tai tyrimo metu buvo vienintelis informantas, kuris kalbėdamas apie ritualinę mandagumą pavartojo žodį „meluoti“. Niekas kitas tiesiogiai nesiejo *ta'ârof* su melu, nors jis tam tikrais atvejais ir turi hipokritinį elementą.

E atvejis

Esu naujesnės kartos atstovė – mes *ta'ârof* vartojame mažiau. Tačiau kiekvienu atveju savo šeimoje esu išmokusi vartoti *ta'ârof* ir kartais ką nors pasakau prieš savo valią, labiau atsižvelgiu į kitų norus, o ne savo. <...> Šiandieniniame pasaulyje jaunoji karta tikrai galvoja, jog neturi laiko ir energijos, kad vartotų *ta'ârof*, ir galbūt geriau, kad *ta'ârof* būtų bent jau mažiau vartojamas ir daugiau žiūrima savo norų (PKKI farsi kalbos dėstytoja Bahar, Teheranas).

Iš pateiktų nuomonių matyti, kad vienareikšmio atsakymo nėra, tačiau išryškėja bendra tendencija, kad šiuolaikinėje visuomenėje linkstama *ta'ârof* vartoti formalioje sąveikoje, nors gali būti aptinkamas ir neformalioje aplinkoje, kai norima elgtis pabrėžtinai mandagiai, pavyzdžiui, bendraujant namuose su tėvais ar seneliais. Farsi kalbos dėstytojos Bahar teigimu, „vyresni žmonės ritualinę mandagumą vartoja daug dažniau, nei jauni“. Ne visiems visuomenės nariams patinka, kai aplinkiniai pokalbių su jais metu vartoja *ta'ârof*, tačiau pastarasis identifikuojamas kaip „kultūringo bendravimo“ taisyklės, kurių privalu laikytis sociume, jei norima išsaugoti įvaizdį (ang. *face*) ir nesiekiami sulaukti neigiamo pašnekovo ir visuomenės įvertinimo.

Apibendrinant galima pasakyti, kad dalis jaunų žmonių ritualinį mandagumą sieja su asmeninių norų ignoravimu ir jo vartojimo intensyvumą linkę varžyti, todėl imamasi praktikos tarpusavyje bendrauti nevartojant visų *ta'ârof* formų, kartu labiau paisyti savo norų. Informantų teigimu, vyresni žmonės *ta'ârof* vartoja galbūt dažniau ir platesniu spektru kasdienių situacijų, taip pat žino daugiau skirtingų *ta'ârof* pasireiškimo būdų bei lingvistinių išraiškos aspektų.

„Aišku, pastebiu [*ta'ârof* Lietuvoje]! Kasdien“

Kalbinta Lietuvoje penkerius metus gyvenanti iranietė Nabila (42 m.), jos pačios teigimu, nevartoja ritualinio mandagumo, tačiau pokalbio metu pastebėti keli *ta'ârof* aspektai, tokie kaip kvietimasis į svečius neturint to mintyje ar teikiama ateities pasiūlymus, kurie „pamiršti“ iš karto po susitikimo. O su iraniečiais Lietuvoje dirbanti lietuvė Monika (22 m.), kurią pasiekiau socialiniais tinklais, patvirtino pastebinti iraniečių komunikacijoje *ta'ârof* vartojimą kasdien, kartais tai sukelia keblumų:

Man asmeniškai labai įdomu tai, kad patys taip pripratę, jog net nepastebi, bet kadangi, kai aš aplink, jiems dažnai tenka man ką nors verst / aiškinti, ir tada patys nustemba, ir pasimeta, maždaug rimtai, kodėl mes taip darom... (Monika 22 m., Vilnius).

S. A. Koutlaki taip pat pateikia pavyzdį, kuris parodo, kad tarpkultūrinėje komunikacijoje iraniečiai *ta'ârof* neatsisako ir tai tampa tam tikru iššūkiu:

Prieš metus Anglijoje, kai Huseinas studijavo, mes nuomojomės kambarį vienos šeimos namo antrajame aukšte. Šis kambarys mums buvo ir miegamasis, ir darbo kambarys, ir virtuvė. Buvau ką tik grįžusi iš darbo ir ilsėjausi, kai staiga Huseinas įsiveržė į kambarį, mane pažadino ir pasakė, kad jo grupiokas, kuris jį pavėžėjo namo, jau lipa laiptais pas mus kavos. „Kodėl, po galais, tu jį pakviete?“ – paklausiau jo. „Tai buvo ta'ârof, nežinojau, kad jis sutiks!“ – atsakė jis (Koutlaki 2010: 44).

Kitaip tariant, atvykę į Lietuvą iraniečiai galbūt ir toliau yra linkę vartoti iranietiškaį ritualinį mandagumą vietinėje kultūrinėje terpėje, o jų pačių teigimu, tai yra „nepastebimas įprotis“, kurio „sunku atsisakyti“, nors vietiniai žmonės, lietuviai, ir „ne visuomet supranta“ jų elgesį. Pašnekovas Zangoyi, nors ilgą laiką nebegyvena Irane, bet vis tiek susiduria su sunkumais:

A atvejis

Irane nebegyvenu apie 15 metų. Pastaruoju metu gyvenau Varšuvoje, bet <...> prieš kelis mėnesius išsinuomojau būstą Vilniuje. Sutikti lietuviai man atrodo svetingi ir paslaugūs, su jais malonu bendrauti. <...> *Ta'ârof* stengiuosi nevertoti, bet ne visuomet išeina. Tai stiprus įprotis... (Zangoyi 50 m., Vilnius).

B atvejis

Draugei lietuvei parodžiau auskarus, kuriuos buvau parsivežusi iš Irano. Jai taip patiko margi akmenukai, draugė juos labai gyrė, o aš net nespėjusi susivokti iškart atsakiau: „Gali pasiimti.“ Draugė taip apsidžiaugė, teko jai juos atiduoti... Iki šiol ieškau tokių pačių, dar nepavyko nusipirkti. Kartais tiesiog neįmanoma nevertoti *tarof*, žodžiai patys sprūsta iš lūpų (Laleh 32 m., Vilnius).

B atveju yra išreikštas komplimento *ta'ârof*, kuris bendraujant panaudotas nesąmoningai. Jei draugė būtų buvusi iranietė, ji tikriausia identifikuoūtų *ta'ârof* ir padėkojusi atsisakytų. Šiuo atveju Laleh pasielgė „mandagiai“ ir nutylėjusi padovanojo auskarus.

Lietuvoje musulmonai sudaro nedidelį visuomenės procentą, tačiau vienos didžiausių iraniečių diasporų Europoje yra Vokietijoje, Švedijoje, Jungtinėje Karalystėje – šios šalys prioritetinės migrantams iš Irano (SEEFAR 2016: 8). Eurostat duomenimis Iranas patenka į dešimtuką šalių, iš kurių daugiausiai atvykstama prašyti prieglobsčio Europoje (Countries of origin... 2019). 2017 m. Ali Honari, Maartenas van Bezouwas ir Pari Namazie atliko aštuonias šalis⁶ apimančių iraniečių diasporos tyrimą (Honari, van Bezouw, Namazie 2017), kurio metu gauti duomenys parodė, kad iraniečiai daugiau migruoja dėl geresnio išsilavinimo perspektyvų nei dėl politinių priežasčių, dažniausiai turi nuolatinis darbus arba studijuoja (Honari, van Bezouw, Namazie 2017: 4). Taip pat yra atlikti tyrimai aiškinantis iraniečių kultūrinio identiteto transformaciją, jo praradimą bei stigmas pakeitus rezidavimo šalį, o šių tyrimų kontekste *ta'ârof* identifikuojamas kaip imigrantų grupę telkiantis faktorius, padedantis išlaikyti vieningą diasporą, pavyzdžiui, jaunimo vasaros stovyklose yra organizuojami *ta'ârof* turnyrai (Maghbouleh 2013: 818; ZARBakhsh 2015).

Matyti, kad Lietuvoje gautų duomenų tendencija atspindi kitose Vakarų šalyse atliktų tyrimų metu fiksuotus duomenis, kur *ta'ârof* raiška aptinkama kitoje kultūrinėje aplinkoje. Pabrėžtina, kad nedidelė tyrimo imtis Lietuvoje parodo tik tendenciją, o rezultatai galbūt skirtusi, jei respondentais taptų dauguma Lietuvos iraniečių. Siekiant daugiau sužinoti apie atvykusių į Lietuvą iraniečių patirtis, identifikuoti pagrindines komunikacijos metu kylančias problemas ir galimus jų sprendimus, vertėtų atlikti atskirą tyrimą ir pabendrauti su daugiau respondentų ir lietuviais iš jų aplinkos.

Apibendrinamosios pastabos

Literatūroje *ta'ârof* apibrėžiamas kaip persų liaudies žodyno sąvoka, kuria įvardijamos specifinės ritualinio mandagumo strategijos, per kurias realizuojami pagarbos, nusižeminimo bei nuoširdumo principai (Koutlaki 1997: 5), tačiau

⁶ Austrija, Belgija, Jungtinė Karalystė, Nyderlandai, Prancūzija, Švedija, Šveicarija, Vokietija.

norint suvokti šiuolaikinio ritualinio mandagumo praktikas antropologiniu aspektu, svarbu išgryninti *emic* perspektyvą. Lauko tyrimų duomenys atspindi *ta'ârof* sampratos dvilypumą: pirmiausia jis suvokiamas kaip priemonė pagarbai išreikšti, komunikacijoje pasitelkiant (ritualizuotas) frazes, kurios gali turėti hipokritinį elementą. Tai reiškia, kad sakomi žodžiai gali neatspindėti tikrųjų asmens intencijų ar jausmų, o simpatija gali būti imituota dėl poreikio sustiprinti pašnekovų įvaizdį (ang. *face*) ir konstruoti sąveiką taip, kad būtų išvengiama grėsmę keliančių aktų (ang. *face threatening acts*), pavyzdžiui, prašymų. Kita vertus, atsiskleidžia ir antroji perspektyva – *ta'ârof* reflektuojamas kaip jausmų, savo norų ar tam tikrų aplinkybių nutylėjimas bendraujant, tačiau svarbu tai, kad abiejų strategijų vartojimo atvejais siekiama būti maloniam pašnekovui, o vartojimo priešastingumas yra tas pats – pagarbos reiškimas ir asmeninių teigiamų savybių demonstravimas.

Konvencionalių ritualinio mandagumo schemų vartojimas šiuolaikinėje visuomenėje leidžia daryti prielaidą, kad iranietiško sąveikoje pokalbiai orientuoti į komunikacinį santykį, o ne pranešimo turinį, t. y. turi „fatinę funkciją“ (Koutlaki 1997: 55), *ta'ârof* užtikrina darnius sociokultūrinius santykius visuomenėje, sukuria išsipareigojimo jausmą, kuris verčia individus paisyti vienas kito poreikių. Ritualinio mandagumo praktikos ryškiausiai atsiskleidė per gauto pasiūlymo privalomą atmetimą pirmuoju / antruoju kartu, nepaisant noro jį priimti ir neperadresuojant siūlančiajam. Jei tas pats siūlymas to paties žmogaus yra kartojamas trečią, ketvirtą kartą, jis gali būti laikomas nuoširdžiu ir priimamas. Dažniausia raiška fiksuota per tokius elgesio modelius kaip svetingumas, komplimentų reiškimas bei gėrybių siūlymo atsisakymas ar jo peradresavimas.

Nors autoriai *ta'ârof* laiko vienu svarbiausių iranietiško (ang. *Iranian-ness*) aspektų (Alirezai 1389[2010]; Katouzian 2010; Koutlaki 2010 ir kt.), aptiktos ir ritualinio mandagumo ribojimo nuostatos, sietinos su individo amžiumi: jaunesni žmonės, jų pačių teigimu, yra linkę labiau paisyti savo norų ir su draugais, priešingai, nei su mažai pažįstamais žmonėmis, *ta'ârof* nevertoti. Vadinas, šiuo atveju ritualinis mandagumas siejamas su savo norų ir poreikių nepaisymu skiriant visą dėmesį pašnekovo poreikiams. Nors dauguma informantų pateikė nuomonę apie norą riboti ritualinio mandagumo vartojimą sąveikoje, tarp vyresnio amžiaus informantų tokia tendencija neužfiksuota, todėl darytina prielaida, kad *ta'ârof* vartojimo mastas koreliuoja su individo amžiumi ir šio elgesio modelio vartojimas Teherane kinta. Darytina prielaida, kad šio elgesio modelio taikymas sociume ir toliau mažės, ypač neformaliuose kontekstuose – mikro lygiais, tarpasmeninių susitarimų formomis konstruojama modernesnė *ta'ârof* samprata.

Mandagumo koncepcija yra vienas kultūrinių kodų, kuris individui įdiegiamas dar vaikystėje, ir jis pats ne visuomet pajėgus natūraliai jų apraiškas identifikuoti, tačiau pasikeitus kultūrinei aplinkai, kodai pradeda išsiskirti. Pokalbiai su

Lietuvoje gyvenančiais iranietišiais atskleidė tendencija, kad *ta'ârof* „neįprastoje“ kultūrinėje aplinkoje nėra atsisakoma, jis vartojamas, tačiau dažniausiai nesąmoningai. Tai, kad iranietiškojo mandagumo konfigūracija gali būti įvardijama kaip stabili ir praktikoje perkeliama į kitas kultūrinės terpes, rodo Vakarų šalyse atlikti tyrimai (Koutlaki 2010; Maghbouleh 2013; Honari, van Bezouw, Namazie 2017), o nedidelė tyrimo Lietuvoje imtis leidžia nuspėti bendras iranietiškojo ritualinio mandagumo raiškos tendencijas tarpkultūrinėje komunikacijoje su lietuviais, tačiau išvados šiame etape nėra galimos, todėl lauko tyrimų metu užfiksuoti duomenys kartu reikalauja platesnio temos tyrimo Lietuvoje ir Teherane.

Literatūra

- Alirezai, Shaili. 1389[2010]. Taarof dar farhange mardome iran, *Farhang* 8(9): 101–114.
- Asdjodi, Minoo. 2001. A Comparison between ta'arof in Persian and Limao in Chinese, *International Journal of the Sociology of Language* 148: 71–92.
- Assadi, Rezza. 1980. Deference: Persian Style, *Anthropological Linguistics* 22: 221–224.
- Beeman, William O. 1976. Status, Style and Strategy in Iranian Interaction, *Anthropological Linguistics* 18(7): 305–322.
- Beeman, William O. 1986. *Language, Status, and Power in Iran*. Bloomington: Indiana University Press.
- Brown, Penelope; Levinson, Stephen C. 1987[1978]. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Countries of Origin of (Non-EU) Asylum Seekers in the EU-28 Member States, 2017 and 2018, *Eurostat*. <[https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Countries_of_origin_of_\(non-EU\)_asylum_seekers_in_the_EU-28_Member_States,_2017_and_2018_\(thousands_of_first_time_applicants\)_YB19.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Countries_of_origin_of_(non-EU)_asylum_seekers_in_the_EU-28_Member_States,_2017_and_2018_(thousands_of_first_time_applicants)_YB19.png)> [žiūrėta 2019 06 21].
- Goffman, Erving. 1967. *Interaction Ritual: Essays in Face-to-face Behaviour*. Chicago: Aldine.
- Hilbig, Inga. 2008. Mandagumas kaip reliatyvus kalbinis, socialinis ir kultūrinis reiškinys, *Acta Linguistica Lithuanica* LVIII: 1–15.
- Hillman, Michael. 1981. Language and Social Distinctions in Iran, M. Bonine, N. Keddie (eds). *Modern Iran: The Dialectics of Continuity and Change*: 327–340. Albany: SUNY Press.
- Hodge, Carleton. 1957. Some Aspects of Persian Style, *Language* 33(3): 355–359.
- Honari, Ali; van Bezouw, Maarten; Namazie, Pari. 2017. *The Role and Impact of Iranian Migrants in Western Europe*. Vrije Universiteit Amsterdam, The Simorgh. <http://alihonari.com/wp-content/uploads/Role-and-Impact-of-Iranian-Migrants-in-Western-Europe_-Research-Report.pdf> [žiūrėta 2019 06 22].

Hovy, Bela; Kobler, Barbara; Lattes, Pablo. 2017. *International Migration Report 2017*. United Nations, New York. <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf> [žiūrėta 2019 01 17].

Izadi, Ahmad. 2015. Persian Honorifics and Im/politeness as Social Practice, *Journal of Pragmatics* 85: 81–91.

Katouzian, Homa. 2010. *The Persians: Ancient, Mediaeval and Modern Iran*. New Haven, London: Yale University Press.

Kádár, Dániel Z. 2017. *Politeness, Impoliteness and Ritual: Maintaining the Moral Order in Interpersonal Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Koutlaki, Sofia A. 1997. *The Persian System of Politeness and the Persian Folk Concept of Face, with Some Reference to EFL Teaching to Iranian Native Speakers*. Unpublished PhD Thesis. College of Cardiff, University of Wales.

Koutlaki, Sofia A. 2009. Two Sides of the Same Coin: How the Nation of 'Face' is Encoded in Persian Communication, *Face, Communication and Social Interaction* 4: 115–133.

Koutlaki, Sofia A. 2010. *Among the Iranians: A Guide to Iran's Culture and Customs*. Boston: Intercultural Press.

Koranas: literatūrinis prasmų vertimas. 2016. R. Jakubauskas, S. Geda (vert.). Kaunas: Obuolys.

Maghbouleh, Neda. 2013. The *ta'arof* Tournament: Cultural Performances of Ethno-national Identity at a Diasporic Summer Camp, *Ethnic and Racial studies* 36(5): 818–837.

Maleki, Jalal. 2008. *A Romanized Transcription for Persian*. Linköping University. <<https://www.ida.liu.se/~jalma87/dabire/dabire.pdf>> [žiūrėta 2019 06 25].

Mauss, Marcel. 2002. *The Gift*. London, New York: Routledge.

Miller, Corey; Strong, Rachel; Vinson, Mark; Brugman, Claudia M. 2014. *Ritualized Indirectness in Persian: taarof and Related Strategies of Interpersonal Management*. Technical report 3.2, University of Maryland. <<https://pdfs.semanticscholar.org/0b84/6bdf4809e9119a37c94a7a5511c2748959d6.pdf>> [žiūrėta 2018 10 10].

Rafiee, Abdorreza. 1992. *Variables of Communicative Incompetence in the Performance of Iranian Learners of English and English Learners of Persian*. PhD Thesis. University of London.

Saeli, Hooman; Miller, Corey. 2018. Some Linguistic Indicators of Sociocultural Formality in Persian, A. Korangy, M. Corey (eds). *Trends in Iranian and Persian Linguistics*: 163–182. Berlin: De Gruyter.

Scott, James C. 1976. *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*. New Haven: Yale University Press.

Scott, John (ed.). 2014. *Oxford Dictionary of Sociology*: 281–282. Oxford: Oxford University Press.

SEEFAR. 2016. *Who Dares Wins: Understanding the Decision-making of Irregular Migrants from Iran*. <<https://seefar.org/wp-content/uploads/Seefar-Who-Dares-Wins-Iranian-Refugees-and-Irregular-Migration-to-the-European-Union.pdf>> [žiūrėta 2019 01 17].

Ta'aarof [تعارف]. 2007, *Fast Dictionary: Farsi – English, English – Farsi*. Cambridge University Press. <<https://fastdic.com/word/تعارف>> [žiūrėta 2018 10 10].

Zarbakhsh, Yalda. 2015. Sitting on the Fence or Straddling it? DIWAN German-Iranian Encounters, *Identity and Exile: The Iranian Diaspora between Solidarity and Difference* 40: 143–150.

Ritual Courtesy (*ta'ârof*) in Contemporary Iranian Society and Intercultural Communication: The Case of Northern Tehran

Dalia Sabaliauskienė

Summary

The article explores the Iranian 'ritual courtesy' (Beeman 1986; Koutlaki 1997; Koutlaki 2009) called *ta'ârof*, which is considered to be one of the most prominent and essential elements of the local culture (Alirezai 1389[2010]; Katouzian 2010; Koutlaki 1997; 2009; 2010; Beeman 1986). As is stated in literature, *ta'ârof* is a concept in Persian folk terminology, and it identifies specific ritual courtesy strategies, through which principles of respect, humility and sincerity are expressed (Koutlaki 1997: 5). Owing to the fact that some authors state that lower socio-economic classes, including villagers, 'do not know how to use *ta'ârof*' (Beeman 1986: 197) and 'hypocritical *ta'ârof*' is less common in small towns than in large cities (Miller, Strong, Vinson, Brugman 2014: 5), the article analyses the problem of the perception of *ta'ârof* as observed among middle and upper-class people in the capital city. The aim of the study is to describe the concept of contemporary Iranian ritual courtesy from an *emic* perspective, and to disclose the (non)stability of its configuration in the changing cultural environment, considering the fact that mostly educated urban residents migrate to other countries (SEEFAR 2016; Hovy, Kobler, Lattes 2017).

The notion of *face*, as educated by Goffman (Goffman 1967), is reviewed in the theoretical part of the article. *Face* is the 'public self-image', it can be lost, maintained or enhanced, and must be constantly attended to in interaction (Brown,

Levinson 1987[1978]: 311–323). The concept of *face* helps as an analytical approach in interaction research. The article is based on a field study carried out in the Tadjrish area of northern Tehran in 2016–2017. The second part of the field study was carried out in Lithuania in 2018. The research was conducted using qualitative research methods, such as participant observation, ethnography, questionnaire, semi-structured interviews, and informal conversations.

Based on the results of the study, the respondents' explanations reflect the duality of the *ta'ârof* concept. Initially, it is perceived as the use of (ritualised) phrases that may contain a hypocritical element in communication, which means that the sympathy during an interaction could be feigned, and the phrases used might not reflect the real intentions or feelings of an individual, because of the need to strengthen the *face* of interlocutors, and to construct interactions which avoid face-threatening acts, such as requests. On the other hand, *ta'ârof* could reveal an intentional silencing of feelings, desires or certain circumstances in an interaction. In any event, it is important to note that in both cases, the aim is to please an interlocutor, and the causality of *ta'ârof* is the same, i.e. the expression of respect and the demonstration of positive personal features.

The use of conventional ritual courtesy patterns in contemporary society suggests that Iranian interaction conversations are focused on communicative relationships rather than the content of a message. S.A. Koutlaki calls it 'phatic function' (Koutlaki 1997), so that *ta'ârof* ensures harmonious socio-cultural relations in society, and creates a sense of commitment that forces individuals to respect each other's needs. Ritual courtesy practices were most evident through the compulsory refusal of an offer of goods or services the first/second time, despite a desire to accept. Only if the same offer from the same person is repeated more than three/four times, can it be accepted. The data obtained suggest that ritual courtesy often manifests itself through hospitality, compliments, and refusing or redirecting offers.

Ritual courtesy clauses relating to an individual's age were also detected. As is claimed by younger people, they tend to pay heed to their own desires, so with friends, unlike with strangers, *ta'ârof* is not used. In such cases, ritual courtesy is mainly associated with ignoring one's own desires and needs, while paying full attention to the needs of an interlocutor. It is likely that the use of the *ta'ârof* model in society will continue to decline, especially in informal contexts: a modern perception of *ta'ârof* is being formed at micro-levels by interpersonal agreements.

The perception of courtesy is one of the cultural codes that is instilled in an individual in childhood that one is not always able to identify naturally; but as the cultural context changes, the codes begin to emerge. Conversations with Iranians living in Lithuania showed a tendency for *ta'ârof* to be used in 'unfamiliar' cultural environments, but usually subconsciously. A stable and active, and thus

culturally transferrable, configuration of Iranian ritual courtesy is evidenced in studies conducted in Western countries (Koutlaki 2010; Maghbouleh 2013; Honari, van Bezouw, Namazie 2017). While the small-scale study in Lithuania enables us to predict general tendencies in the expression of Iranian ritual courtesy in intercultural communication with Lithuanians, conclusions are not available at this stage yet, and the data recorded during the field study require a wider study of the topic, both in Lithuania and Tehran.

Gauta 2019 m. vasario mėn.

Lietuvos istorijos instituto mokslinis žurnalas „Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos“ leidžiamas vietoj nuo 1996 metų ėjusios etnologinių monografijų ir studijų serijos „Lietuvos etnologija“. Čia publikuojami Lietuvos ir užsienio etnologų ir antropologų straipsniai, recenzijos, mokslinė informacija, atskleidžiamos mokslinio gyvenimo realijos. Šis numeris – specialus teminis: „Tautos tyrimų ištakos ir antropologija“, jo sudarytoja – Vida Savoniakaitė.

ISSN 1392-4028

Mokslinis tęstinis leidinys

Lietuvos etnologija 19(28)
Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos
2019

Redaktorė *Aldona Radžvilienė*
Dailininkė *Audronė Uzielaitė*
Maketuotoja *Žydronė Jakonytė*
Anglų kalbos redaktorius *Joseph Everatt*
Vertėja iš anglų kalbos / į anglų kalbą *Dalia Cidzikaitė*

2019 12 20. 16,38 leidyb. apsk. Tiražas 150 egz.
Išleido Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, 01108 Vilnius
Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, Vilnius